

F M 88 91 94 97 100 104 108 **MHz**

SCALE 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 SCALE

A M 530 600 700 900 1100 1400 1600 **KHz**

TERRA
POST FESTUM 2. MEĐUNARODNOG FESTIVALA DOKUMENTARNE IGRANE
RADIO-DRAME "PRIX MAULIĆ" '98
(HVAR, 15.-21. TRAVNJA 1998.)
SONORA

14
13
12

U P O Č E Y K U JE S V A Š E I A K

Finio je festival.

Ovo mi se čini najboljim početkom: Festival je završio. Početi lijepo od kraja, a onda u laganom *flash-backu* nanizati perlice festivalskoga sjaja tako da se nijedna ne otkotrlja preko palube velikog jastuka koji nas s Hvara vraća na obalu. Sunce pomaže našoj lijenosti, napetosti su se ugasio: naše je drugo dijete sretno rođeno i već njegove sličice odjekuju po svijetu. Nekoliko inozemnih sudionika, ostavši s nama do samoga svršetka, naglas guta prizore antologijskog mora i lijenih otoka što s brodom plove usporedno.

I sada, kako se uvod ne bi rastegnuo u nepoznato, uvodim žanrovski rez lučke galame, strke prepune slatkog pozdravljanja i automobila koji se guraju kroz otvoreni nos trajekta. Brod je zakasnio cijelih 30 minuta i u našem kombiju temperatura naglo raste. Pavel Šrut, predstavnik Češkog radija morao bi uloviti avion koji polijeće za pola sata. Slijedi nagli start i bjesomučna jurnjava splitskim avenijama, slalom iz jedne u drugu prometnicu, a kad konačno izbijemo na cestu za Trogir, uočimo se: dočekuje nas nepomična kolona. Stoji i ne miče se, zato se i zove nepomičnom. Kolona. Avion vjerojatno već pali motore. Drznici, kao i uvijek, pronalaze zakulisne načine, švercaju se makadamskim puteljcima na paralelnu cestu duž Kaštela. Idemo i mi. Srebrni kombi siječe čisti proljetni zrak. Kilometri se utrkuju s kazaljka na satu. U kombiju svi šute. Još sedam preostalih minuta. Aerodrom, aahhh! Pavel vadi kartu: "Pardon, krivo sam pročitao vrijeme - avion kreće za sat i pol."

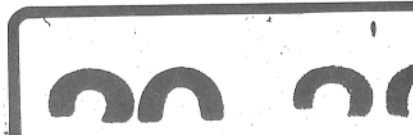
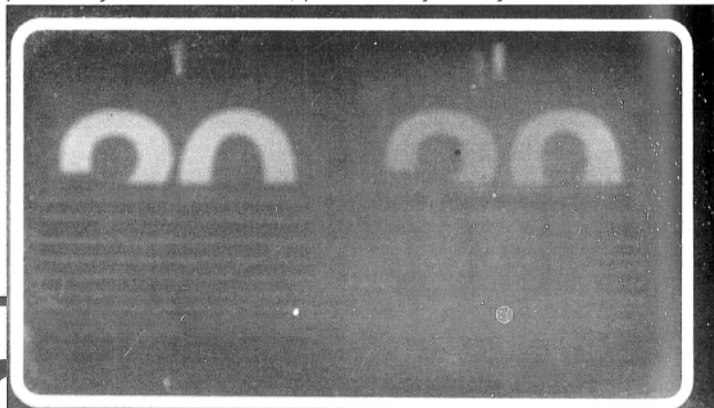
I tu je festival okončan, na aerodromskoj kavi s Pavelom i Johnom Theocarismom, glasovitim BBC-ovim dokumentaristom, ali i glumcem i redateljem čije se duhovite opaske prepričavaju među

radijskim svijetom po svim kontinentima. Theocaris je bio gost festivala "Prix Marulić '98" kao voditelj okruglog stola u predvečerje svakoga festivalskog dana. Njegov partner u veslanju kroz sučeljena mišljenja bio je talijanski radijski znalac Idalberto Fei, već prvog dana izabran i za predsjednika međunarodnog festivalskog žirija. Svaka država, naime, prema festivalskim pravilima, šalje u Hvar i po jednog predstavnika u ocjenjivački sud. Time nagrade dobivaju međunarodnu težinu i objektivnost, a elegantno je izbjegnuto mogući prigovor o nekoj *domaćoj kuhinji* i neizvjesna draž natjecanja zadržana do zadnjega trenutka. O tomu jesu li sve takve strategije pažljivo izvagane i domišljene, uistinu ovisi i konačan ishod koji organizatoru visi nad glavom: ne to, naime, tko će otputovati s nagradom ispod kaputa, a tko praznih ruku, već to kakve će dojmove upisati u festivalsku bilježnicu.

I evo dobrog mjesta za temeljne podatke o drugom "Prix Maruliću": s prošlogodišnjeg 14 broj država sudionica popeo se na 21; u festivalskim slušaonicama vrtjelo se svakoga dana prosječno sedam emisija, a taj je broj večernjim diskusijama diktirao raznovrsnost i dinamičnost. Svaka je emisija na ovaj ili onaj način povezana s temom "Prix Marulića": *Starim tekstovima u pohode* - što otvara radijski prostor koji je ostao zatvoren na mnogim sličnim festivalima širom svijeta, dapače, "Prix Marulić" postaje jedan od rijetkih radijskih festivala s profilom. Radio je živi medij, sve što izlazi iz magične kutije zbiva se UPRAVO SADA, naime u vremenu slušanja, ali, možda paradoksalno, tematska odrednica festivala ne donosi patinu zastarjelosti i/ili miris ustajalosti. Sudionici festivala definitivno su razumjeli kako starim tekstovima valja prići na način koji će ih oživjeti, iznova istumačiti modernim radijskim sredstvima.

Š ! O V I Z A P R A V O R A D I T E Š

Tako je već prvog dana "Prix Marulić '98" donio ugodna iznenađenja. Ovdje napominjem kako ću komentirati samo najzanimljivije dosege festivala jer bi opis svijetu, dakako, progutao prevelik broj stranica. Ipak, želio bih nekako dočarati i ono što u novinskom kronikama, *papirnatim* preslikama jednoga radijskog festivala, valjda zbog te neprevodive razlike medija, uvijek ostaje gladnim odgovora: Što vi to tamo zapravo radite?, pitao me je nedavno znanac, pritom - radijski čovjek.

Okupljeno slušateljstvo (predstavnicu producenata kuća, uglavnom velikih radio postaja, ali i nezavisnih kompanija s doista svih strana svijeta) već jutrom ulazi u kaku dvoranu (veliki studio znamenite postaje Sender Freies Berlin na "Prix Europa" ili improviziranu slušaonicu na "Prix Italia"), te sjedaju nasuprot zvučnicima. I onda, slušanje - surfati zvukovima koji će se raskriliti iz zvučnika. Baš je stoga hvarski festival tako poseban. Emisije se preslušavaju u osobitim prostorima koji već svojim izgledom i atmosferom pristaju uz temu festivala. Ne čini li razliku slušati, primjerice, emisiju o mističnoj poemi **Mechthild von Magdeburg** iz 1250. godine nasuprot golemoj slici posljednje večere u drvom obloženom refektoriju Franjevačkog samostana, ili Šeherezadinu priču iz **1001 noći** na kamenim pločama cisterne uokvirene voltama samostanskog klaustura? Ili u teatru, starom forskom, prvom komunalnom kazalištu u Europi (iz 1612. godine), gdje se slušalo uz osvjetljenu maketu hvarske katedrale na pozornici, na starim i još uvijek udobnim plišanim stolicama iz dubrovačkog kazališta Marina Držića?

I tako se izmjenjuju emisije uz petminutne stanke, pred pozornim ušima posvećenih - upravo radijskih autora, producenata i urednika - pred ljudima od struke, dakle, kojima malo što može promaknuti. Sve će to uvečer u **Loggi**, za okruglim stolom, i glasno izgovoriti, istaknuti dobre poteze i greške, dakako. Jedan od mnogobrojnih naših novinara koji su pratili festival (zanimljivo, nedostajala su samo djeca mlađe sestre radija!) primijetio je kako u Hvaru nije bilo publike, te ovdje potcrtavam: "Prix Marulić '98" bio je, poput velikih svjetskih radijskih festivala, kakvim je - ako to još nije - na najboljem putu postati, natjecanje i smotra struke, mjesto za razmjenu iskustava i ideja medijskih znalaca. Publike je, uostalom, i bilo: pojedinačnih slušatelja koji su se pridruživali međunarodnom auditoriju birajući, očito obaviješteni o programu i redosljedu slušanja, one emisije kojih su jezike razumjeli. Pitam se koliko će takvih biti na kongresu o ultrazvuku u medicini koji se uskoro ima održati u Puli? A opet, želio bih i tome i ovom našem festivalu uvijek više publike, kažem samo da to nije bila, niti će ikada biti, samo stvar tzv. organizacije: zajedno s hvarskim poglavarstvom (osobito samim gradonačelnikom Milanom Lakošem), koje je svakodnevno javno oglašavalo program slušanja, organizatori "Prix Marulića '98" svakako su ohrabivali pozornost stanovnika i gostiju grada.

Što vi tu zapravo radite? Jesam li već ispucao predugački odgovor za vrlo jednostavnu činjenicu: Slušamo! ?

U međuvremenu, već je prvoga dana festival obogaćen s nekoliko vanserijskih ostvarenja.

3 I S E R I J A P R V O G A D A N A

Natjecateljski dio festivala je otvorila švedska predstavnicu, radio-dramatizacija pripovijesti Selme Lagerlöf (prepoznatljive po osobitu biblijskom stilu), na srednjovjekovnu temu: mjestimično uspjeti metafizički horror namijenjen mladim slušateljima, upravo prva radio epizoda serijala s naslovom **Blago Arnea Herra** o masakru nad obitelji

zemljoposjednika i duhovima koji progone svoje krvnike (i spominjem je ovdje ponajviše zato što je bila prva).

Ali se među emisijama prvoga dana kristalno ogasila **Kukavica** Finskoga radija, redateljice Barbro Holmberg i skladatelja Tima Hietale. **Kukavica** je izgrađena izborom narodnih pjesama okupljenih u zbirci **Kaneletar**, prvog takve vrste objavljenoj u Finskoj (kantele je tradicionalni finski žičani instrument). Emisija je pripremljena u produkciji finskoga radija za švedsko govorno područje, te se, dakle, radi o švedskom prijevodu ove poezije u kojem su autori ostavili evokativne tragove izvornoga jezika. Kasnije će se pokazati da se ova emisija najviše od sviju svidjela autoru ovih redaka, je njegov problem što se u tomu nije podudario s većinom u žiriju pa finska predstavnicu nije dospjela ni u uži izbor za dodjelu nagrada. Zašto li se **Kukavica** toliko svidjela vašem izvjestitelju? Izabrane pjesme tvorile su ljupku i prozračnu fabulu o pjesniku kojem izmiče **zauzdavanje svijeta u riječi**, priču o usamljenosti i mucu životnoj, o bistrom nebu i tvrdoj zemlji. Pjesme se govore ili pjevaju, a sve se mijesha (u radijskom žargonu - **miksa**) sa zvukovima glazbenih instrumenata, plesanja, kukavica i drugih ptica, cvrčaka, smrznutog lišća i vjetra, potoka, pastirskih trublj i zvona, krava i konja. Ti se zvuci doimaju snimljenima s razlogom, točno za ovu prigodu i sasvim suprotno od onih koji se za kaku montažu posuđuju iz fonoteke, radijskog zvukovnog arhiva. Zvukom je stvoren poeziji usporedan dokumentarac koji ne opisuje stihove nego se s njima prepliće, koji se ne veže izravnim asocijacijama nego gradi most prema imaginarnoj priči zazidanoj između redaka. Zvuk je tako postao metafora i uputio se slušatelju onako izravno kako to jezik ne može. Kukavica je zvukom stvorila svijet kojeg se ta poezija još uvijek sjeća, a mi smo ga zaboravili (ako smo ga ikad i poznavali) - svijet čist i nevin tamo gdje su ljudi i vjetrovi, biljke i prizori, životinje i osjećaji, još uvijek stopljeni, neodvojeni, još uvijek nerazvezani.

Ako je **Kukavica** ljupka čežnja za pastoralom sjedinjenja, onda je **Jadikovka osobe zatrovane magnetizmom** Radio Bremena svjedočenje o posve suprotnom. To je radio-adaptacija po mnogo čemu posebnog, nesličivog književnog djela - koje je pod istim nazivom te podnaslovom "činjenice slučaja pojašnjenog neuljepšanim opisom 36-ogodišnjeg niza događaja poduprtih svim dokazima i svjedočenjima. Za pouku i upozorenje osobito obiteljskim i poslovnim osobama", o vlastitom trošku u Stuttgartu 1852. godine tiskao službenik Friedrich Kraus. Do današnjeg su vremena stigla samo dva očuvana primjerka ove knjige (u univerzitetskim knjižnicama u Tubingenu i Heidelbergu), a i ta valjda samo zato da bi svjedočila Krausov slučaj medicinarima, jer se, naime, smatra da je ovaj bolovao od paranoidno-halucinatorne šizofrenije. On sam nije niti pomišljao na bolest, nego je, uvjeren u to kako ga četiri demona sustavno truju magnetizmom, sve podrobno zapisao na 1003 stranice spomenute knjižurine. Poznato je da duševni bolesnici nerijetko iskazuju umjetničku darovitost, ali im se uratci raspadaju uslijed loše koncentracije pa, iako često obilni i opširni, gube svoje motive i zaboravljaju cjelinu. Kraus je ostavio začudno književno djelo koje nijednog trena ne ispušta svoju priču, dok su opisi njegovih mučitelja-demona nevjerovatno precizni, konzistentni i bogati detaljima. U nepreglednom mnoštvu elemenata toga mučenja i patnje u neravnopravnoj borbi s nevidljivim neprijateljima Kraus se snalazi zavidnom literarnom vještinom i sposobnošću organizacije sadržaja. Autori radijskog sažetka **Jadikovke**, Christine Wunnicke i Stefan Hardt, željeli su prenijeti to sablasno mnogoglasje služeći se istodobnim govorom u više zvučnih planova, umetanjem rečenica jedne u drugu, ubrzavanjima i oječivanjima, upadima disharmoničnih glazbenih dijelova predvođenih bubnjem, trubom i saksofonom. Ne prepuštajući nijedan od ovih elemenata trajanju većem od nekoliko sekundi postigli su žestok kakofoničan ritam koji bruji i tuče sve do zadnjega trenutka, ali čija se prvotna iznenađujuća svježina ipak trošila jer se jednom utemeljena formula obrtala prema predvidljivosti i ponavljanju - za razliku od teksta koji stalno napreduje - a točka s koje veće ubrzanje jednostavno nije moguće, prerano je dostignuta. Ovo je, međutim, prigovor preosjetljivoga uha koje neće poreći da je emisija ipak složena u velikoj pomnji i tehničkoj izvedbi, te da je ostavila snažan dojam. Rječju: treće mjesto i medalja s Marulovim likom kojim je Kuzma Kovačić evocirao Meštovićeve zamišljaj hrvatskog literarnog "tate".

I istom je, prvom danu, s pravom iskočila i hrvatska predstavnicu i našoj javnosti nedovoljno znana

komedija situacije **Župnik od Stravče** njegova napetost, tematski i ugodajno poklopiti emisiju s prostorom u kojem se izvodi i pri tom zadovoljiti prisutne autore i producente. Jer sve se to, na koncu, može sašiti samo iz donešenoga materijala. Taj dio posla (uz mnoge druge, dijelove je li, jer su festival iznijeli uglavnom ljudi iz Dramskog programa Hrvatskoga radija po načelu *svi rade sve*, uključujući i predsjednika festivala Josipa Meštrovića) nevidljivom rukom obilježio je Hrvoje Ivanković. Jedino su moćnije snage mogle spriječiti tu precizno zacrtanu kronogeografiju (tko, kada i gdje) jer je dvorište klaustera natkriveno isključivo nebom, a prva tri dana su padale *mjestimične kiše*, bučne i nepristojne, koje je onaj gore, koji God već bio, u hitrom tempu nepredvidivo smjenjivao s izrazito osunčanim oblacima smještenim u plavilo. Završni dani festivala plivali su u nepomučenom sunčanom vremenu, te je svršetak, logično, bio svijetao.

Mnogima se neobično svidjela emisija Rumunjskog radija **Majstor Manole** bezimenog epskog pjesnika (redatelja Mircae Albulescua, urednice Monice Patriciu) kojom nam je osvanuo drugi dan. **Majstor Manole** je u raznim tradicijama poznata priča o graditeljima, majstorima zidarima čiji se dnevni uradak obnoć razgrađuje i zadužbini kojom se neki princ (ovdje imena Negru) hoće umiliti nebeskim vlastima. Graditelji - i Manole, najvještiji među majstorima - stisnuti su između dva žrnja: prinčeva mača koji siječe poput dead-linea i nebeskog prokletstva koje išće bruto-žrtve svoga uzidanog honorara. Gubi, kako to već biva, najveći poštenjak: uzidaše bijelu nevjesticu, rumenu supružicu majstora Manola, a kako ni to nije bilo dovoljno krvavo anonimnom epskome pjevaču, još je taj živi gradbeni materijal obdario i blagoslovljenim stanjem. Jer je pripovjednost temeljno epsko određenje, kroz pedeset minuta ove emisije vodi nas uglavnom isti glas tek povremeno poduprt citatnim upadima majstora Manola i graditelja. Redatelj se zato bori protiv moguće monotonije, tjera pripovjedača u izmjene ritmova i promjene intonacija. Najveći posao obavlja glazbeni urednik, tvoreći, u oskudici drugih sredstava, dramu glazbenom podlogom, skladno spojenim *patchworkom* suvremenih orkestracija na rumunjske folk-teme. Izdvajam još jedan suptilni redateljski detalj: glas se tragične heroine ne javlja samostalno poput ostalih nego je podložen pod naratorov glas. Tako su i njezine riječi zazidane pod istovrsnim riječima pripovjedačevim.

Egipatska emisija **Arapske noći** dogodila se, paradoksalno, kao još jedan svijetao plamičak u niski festivalskih vatrica. Paradoksalno zbog svoje niske tehničke razine, neuvjerljivih glumaca i jednostavne - da ne velim neku

O R U B I J E O N A K O
U 7 3 U O L J I V O A N

Sad mogu otkriti još jedan detalj iz sjenke: brižljivi odabir prostora, a pogotovo redosljed slušanja emisija lukavi je organizator smislio ne bi li izbjegao ispuhavajući učinak dana koji se otežu unedogled nakon udarnih emisija smještenih u početke, ali i obratna shema u kojoj tek finale nudi nagradu za strpljenje. I radijski festivali moraju imati svoju vlastitu dramaturgiju, mora se stvoriti i održavati

težu - dramatizacije prve Šeherezadine noći u ložnici sultana nevjestoubojice. Kad sam već, uvečer za okruglim stolom, zaustio izlanuti tu "težu", preduhitrio me je Mohamed Marei, vice-president Radio Kaira i pratitelj Šeherezadin na "Prix Marulić", objasnivši da se radi o emisiji staroj četrdeset godina, te prvom u nizu od 800 epizoda u koje su do danas pretočene **Arapske noći**. Maglovita tonska i ina izvedba mahom je opravdana: Radio Kairo poslao je zapravo na festival prvorazredni kulturnopovijesni spomenik. Gotovo bih to napisao velikim slovima. (Možete li zamisliti: serijal dug 40 godina. Osamsto epizoda. Zanimjemih.)

Uzbudljivi vrh drugoga dana uzrastao je s izvedbom norveške produkcije Ibsenova **Peer Gynta**, dramske poeme u pet činova koju je sjeverni dramatičar sročio u toploj Italiji bez pomisli o teatarskom uprizorenju. Radijsku adaptaciju potpisuju redatelj Steinar Berthelsen, tonmajstor Arne Barca i producent Carl Henrik Grondahl, očigledno pomislivši kako je djelo upravo idealno za radio, kao da je pisano za njega. Osobitost glumčeve igre u radijskom mediju ovdje je uzeta kao formula za novo redateljsko čitanje fantastične poeme o lažljivcu Peer Gyntu. U radijskom folkloru postoji, naime, izreka da *glumac igra s mikrofonom*, što pretpostavlja otvaranje beskrajnih mogućnosti glumčeva poigravanja glasom, iskazivanja vrlo nježnih razlika u boji i intonaciji, gospodarenja čitavim mozaikom od podrhtavanja glasa do šapta, svega onoga što se na kazališnoj pozornici ne može čak ni za prve redove partera. Ta *drukčijost* zapljusne slušatelja od prve sekunde **Peer Gynta**, kada majka Aase, slušajući svoga lažljivca, ne može obuzdati glasne reakcije. Hriptanjem i dahtanjem ona prati napetost izmišljene pustolovine i kako laž raste, tako se ubrzavaju i njezine neartikulirane upadice sve do glasnoga svršetka koji samo potvrđuje seksualne asocijacije slušatelja. Osim dosljedne i kroz cijelu emisiju sprovedene tehnike "zavođenja radijom", koje je ovo samo jedan primjer, norveški je uradak odlikovala još jedna zanimljiva apstrakcija radija: *prezentnost zvuka*. Prezentan je onaj zvuk čije titranje osjećate nekako u neposrednoj blizini, gotovo na vlastitu uhu. Nije presudno neki ton pojačati, već ga učini *prisutnijim* u prostoru slušatelja. E, pa, prezentnost zvukova u norveškoj produkciji **Peer Gynta** zadivljuje: svaki je šapat, šuštaj ili lepet kristalno okrugao. (Izbjegao sam reći jasan, jer se, opet, grozim i tonmajstorskog čistunstva koje u radijskoj praksi zna srezati sadržaj u ime neke cehovski besprijekorne i navodno bezuvjetne reskosti za komfornu uši.) Još jedan pogled **Peer Gyntu**, uporabi zvučnih metafora, kratkih i iznenadnih, porazbacanih unutar glumačke igre: ptica, na primjer, iznenada snažno *prhne* u stereopanorami iznad slušateljeve glave u ime razdvajanja dviju sekvenci. Za razliku od finske **Kukavice** u kojoj zvuci prirode i govorni pasaži tvore nedjeljiv spoj.

Nova je poslastica stigla na kraju večeri u obliku kazališne predstave Hvarskog pučkog kazališta, za koju su pozivnice primili svi sudionici "Prix Marulića". Hvarani su izveli svoju najsvježiju predstavu **Šaka zemlje**, tek nedavno premijerno izvedenu i složenu od stihova Jure Franičevića Pločara. Iza režije je, kao i iza najvećih uspjeha Hvarskog

pučkog kazališta, ime Marina Carića. Dramaturški okvir za rpki niz lamentacija o otočkom minimalističkom (su)postojanju izveden je iz hvarske inačice običajnog žalovanja za mrtvim u pokojnikovoj kući (Hvarani vele - *velja*). predstava je crna, pozornica je crna, akteri su u crnini - buše je samo plamičci bezbrojnih svijeća, kojima je namijenjena i moćnija funkcija od one scenografske. To što je ukalkulirani dramaturški mrak bio dodatno proizveden i stvarnim nestankom struje, tko je mogao znati - po neometenim hvarskim profesionalcima zasigurno se nije dalo zamijetiti (velim profesionalcima jer sam malo susreo takvih privrženika kazalištu). Kako je na rubu pozornice stolica s čašom i maslinovom granom kojom, pokretom prema publici, blagosiljaju imaginarnog pokojnika, tako je tek malim pomakom ustranu izbjegnuta ona dimenzija identifikacije publike s mrtvacem koja nije željela biti odveć izravna. Da za dočaraj neke specifične kulturne atmosfere i socijalne logike nisu potrebne tone naracije dokazuju i minijatura sa stolicama: od četiri nedovoljne i zauzete sjedalice na sceni (*u takvim ih prilikama uvijek nedostaje*) pokoja se, na tren ispražnjena, hitro i s olakšanjem zaposjeda od strane petoga stojećeg aktera. Ali ako je novoposjednuti mlađi od starosjedioca - ustat će opet jednako brzo kada se ovaj vrati. Efikasna ekonomija i blaga stilizacija označuju ovu potanko vođenu i vješto izvedenu scensku alegoriju, a *key-word* je *suspregnutost*: nema mahanja niti galame, dinamizam je postignut, reklo bi se, iznutra, milimetarskom igrom hvarskih glumaca. Naravno da je takva lako prešla sve tzv. jezične prepreke pa su neskriveni gušti inozemnih gostiju, pripadni isključivo hvarskom glumištu, kasnije barem djelomično pribrojani samome festivalskom programu - a stranci gotovo ostadoše nepozvani zahvaljujući jednoj drugoj vrsti susprezanja, organizatorsko-domaćinskoj koncepciji gostinske "poštede", uvijek najboljih namjera ali katkad restriktivnih učinaka.

P O Z J E O A R A D I J A

Kratkim skokom preskačem sljedeći dan s gruzijskim dokumentarcem **Deveti travanj** (autor i redatelj Zurab Kandelaki), o znamenitom sukobu Gruzijaca s ruskim tenkovima koji je predvodila stara narodna pjesma o slobodi, ali čiju tematsku veličinu neće dosegnuti realizacija emisije. Preskok uključuje i izlet u Starigrad, Hektorovićeve Tvrdalj i Vrbosku, okrunjen carskim završnim objedom u Humcu, visoko iznad mora, u kamenim kućama pastirskoga stana iz starine. *Relativno nedavne.*

Koliko bi, uostalom, morala biti stara neka *starost* da bi mogla postati temom emisije za festival? "Prix Marulić '98" svakako je pokazao kako *nije stvar u godinama* (ali nije sigurno niti u otrcanosti...), nije stvar u oblaganju, već razobličavanju, ne u *patiniranju*, već u ljuštenju arhivskih naslaga, razabiranjima tragova tekstova u koje se, kao da ih ne razdvajaju vjekovi, upisuju zvuci radija. Na radijskom je festivalu srećom - jer i nije moralo biti tako notorno - pobijedio radio.

Pjesme što sam ih učio od svoje majke Chrisa Brookesa u produkciji Battery Radija stigle su iz Newfoundlanda, Canada. Osim niza zanimljivih radiofonjskih postupaka ovaj je rasni dokumentarac donio i jednu novinu na festival - njegovo

je središte para-literarno. Pokretač dokumentarca Chrisa Brookesa je dnevnik koji je autoru stigao u naslijeđe iza smrti majke, otežan za poputbinu u obliku mnoštva prevažnih sitnica poput prešanog cvijeća, prastarih pisama, novinskih izrezaka, vojnog ručnog sata, čak i nikada prelomljenog kineskog kolačića proricatelja sudbine s neke davne *romantične* večere: sve u svemu - hrpa trivijalnih metafora zamotanih u tajnu. Iz tih brižljivo čuvanih ulomaka autor pokušava rekonstruirati priču o mladoj Engleskinji koja svoje doživljaje zapisuje u dnevnik za vrijeme II. svjetskog rata povezujući je s barem osam stotina engleskih nevjesta, *war-brides*, dovedenima s mladim Newfoundlandanima u povratku iz rata. Brookes gradi jednu alternativnu povijest, historiju malih ljudi, prikaz društvenog života u bombama zasipanom Londonu, onu povijest koja se na velikoj sceni II. svjetskog rata zbivala zakulisno, u individualnim ljudskim sudbinama, anonimnim kamenčićima koji će ostati prekriveni sjenom takozvanih velikih povijesnih datuma. Autor svoju priču gradi strpljivo i pažljivo, korak po korak, uključujući u emisiju i samu potragu za činjenicama što ih je majka prešutjela. To pokazivanje same potrage donosi *trillersku napetost*, u njoj se zrcali tenzija koju bi inače milimetarska strpljivost mogla umrtviti. Pri svemu tome autor se služi svim dostupnim sredstvima - zvučnim ulomcima iz BBC-arhiva, dijalozima iz filmova koji će naglasiti bliskost s izvjesnom dnevničkom bilješkom ili snimkom vlastitog telefonskog poziva u Australiju kojim otkriva značenje inicijala ugraviranih na sačuvanom ručnom satu.

Ako je Chris Brookes pravio povijest, bugarska emisija je zaronila u pretpovijesno. **Apokrifi - primitivni snovi čovjeka između neba i zemlje** (redatelja i sastavljača Ivana Dobčeva i Margarite Mladenove) sačinjeni su od apokrifa, usmenih predaja i narodnih pjesama, poslovice i doskočica što su ih skupljali i zapisali bugarski etnolozi u traganju za *izvornim* kazivačima po svojim brdima i zaseocima. Za potrebe emisije ti su zapisi sklopljeni u tekst neke vrste bibliji alternativne priče o postanku svijeta jer se u biblijsku verziju kroz apokrifne zapise i narodna usta upliću prekršćanska vjerovanja, stari se bogovi naziru u licu Jedinoga, ali nije ovdje riječ samo o narodnoj interpretaciji religije - na njezinu se površinu, naime, iskričavo probija vitalnost, životna okretnost i snalažljivost narodnog pripovjedača-pjevača, lukavost kojom skriva svoje sumnje i kojom će nadigrati strah od Boga. Kroz priču o uzvišenom probija se i priča o niskom, a sve je omeđeno kratkim trajanjem na zemlji, smrću s kojom se ipak ne uspijevamo pomiriti i nepoznatim ustrojem nedostižnih nebesa. Emisija je usmjerena na glasove, glumce tretira kao pjevače i tekstovi se izgovaraju načinom koji sam za ovu prigodu nazvao *koreografiranim govorom*. Taj je izgovor ritmiziran do recitativa, postiže se neka vrsta pjevnosti, tonska visina izgovorenog neprestance se mijenja iznenadnim naglašavanjem neočekivanih elemenata u rečenici. Glumci ubrzavaju (često u zboru) taj ritam govora do onih nevjerojatnih granica nakon kojih bi se mogla izgubiti svaka razumljivost, pa se rečenica doima kao dugačka šiba razlomljena na komadiće i stisnuta u šaku. Tako svijet nastaje iz riječi, bučno, uz lomljivu i vrisak, u jeziku kao vjetru koji nalijeće strmoglavom silinom i hitrošću. Redatelji su u toj bujici ipak zadržali kontrolu i u pravim trenucima znali pripustiti utihu, nakon krikova prizvati šapat. Iz ove emisije prenijet ću vam još jednu do dvije priče: Bog je, naime, dugo razmišljao prije nego što će stvoriti prvoga čovjeka. Najprije mu je načinio tijelo iz dvije polovice koje su savršeno odgovarale jedna drugoj. Potom je Bog uzео konac i prišio te dvije polovice (ne svinjske, čovječje!) u jedno tijelo. Ali je uzео predugačak konac pa je na koncu zašivenom čovjeku jedan krajičak ostao visjeti. Tako Bog sašije Adama, ali nezadovoljan svojim uratkom, šlamperajem zbog predugačkog konca, odlučio načiniti drugo ljudsko biće. Ovoga je puta pazio uzeti kraći konac. No, pri kraju šivanja opazi kako mu je sada konac prekratak. Zato Eva na svome tijelu ima mjesto koje je ostalo otvoreno. Nedokučivi su putovi...

Bugarska predstavica **Apokrifi ...** osvojila je "Grand Prix Marulić '98". Prvo mjesto i glavnu nagradu (jedinu novčanu) - 10.000 švicarskih franaka.

Č I T A J I R A O I O

I evo nas u posljednjem danu. Još nije gotovo, premda su se izvjesni apetiti udvostručili, osjeća se već i nervoza kod nekih koji su sad već pomislili kako im se smiješi kositreni Marulićev lik s nagradne medalje i kako bi se, *pa... prema onome što smo do sada čuli*, mogao i glasno smijati udobno skriven u njihovu džepu. Još ništa nije gotovo u sunčano jutro posljednjega dana, premda je sveprisutna organizacijska tajnica festivala Nada Zoričić vidno opuštenija. Nije gotovo i pobjednici ovog slušateljskog maratona još dašću u posljednjem kilometru i još je sedam emisija prije završnog razgovora. Žiri će svoje glasove upisivati tek sutra ujutro. Vama, glumstveni čitatelji, vaš izvestitelj nije ništa tajio, jer ionako dijelimo samo papir, a na njemu nema tajni. Samo bjelina - no, ona je muka piscu, a ne čitatelju - i *uplitanje nerečenog*, a to bi nas predaleko odvelo u ovoj časopisnoj prigodi.

Gle, kako je lijepo počeo dan: **Izvanrednom ljubavi** Berlinske radio-postaje Senders Freies, a kako je primjereno završio: **Pogrebnim govorom** Mađarskog radija (*nad otvorenim grobom, tužni zbore*).

Ove su dvije emisije festivalu obznanile tekstove čija vrijednost nosi težinu literarne senzacije. **Izvanredna ljubav** je radio-adaptacija religiozno-ispovjednih zapisa Mechthild von Magdeburg sklopljenih u knjigu oko godine 1250. s naslovom **Lebdeća svjetlost božanskog** i opisom njezine ljubavi prema Bogu. Ta ju je strastvena ljubav pratila cijeloga života, darivala je vizijama *tvarnih* susreta s božanskim likom i ekstazama neslučenih vrhunaca, a na kraju rezultirala čudesnim djelom u kojem se složene mistične metafore (kadšto gotovo *karnalne*) izmjenjuju s izravnim dijalozima mješovitih (zemaljsko-nebeskih) ljubavnika bez okolišanja, a svakako je u potpunoj opreci s literaturom svoga doba.

Pogrební govor, jedan od najstarijih tekstova na mađarskom jeziku (oko godine 1200.) slobodno sročeno prema latinskom izvorniku kao pomoćno sredstvo svećenicima za posmrtna slova, poslužio je Atili Balaszu za predstavljanje Sandora Maraia, disidenta i izgnanika, tek nedavno (posmrtno) vraćenog u okrilje domovinske književnosti. Sandor Marai, opet, potaknut magičnom metaforikom stare ode u kojoj je Adam grizući zabranjenu jabuku pojeo smrt, piše svoj **Pogrební govor** nižući vlastite ogriske uzaludnih dana u

hladnim sobama svijeta izbačenoga iz Raja.

Mogao bi se načiniti kraći popis (s nesrazmjerno *dužom* težinom) emisija koje su na "Prix Marulić" donijele književnine svjetskog antologijskog dosega. Uz gornje dvije, tome popisu pridružujem spominjano djelo Friedricha Krausa, češki misterij (slobodno preveden s njemačkog izvornika) **Orač i smrt**, talijansku farsu iz trinaestog stoljeća (te šezdesetih otkopanu iz Vatikanskih riznica) **Postolarova žena** i mađarsku pjesničku lamentaciju nepoznatog autora **Marijina žalopjka**. Ne sumnjamo da će se literarni znalci ubuduće još susretati s ovim naslovima.

Možda još nisam rekao (kad i sam protčim kroz ovo što sam napisao provjerit ću): na međunarodnim radijskim festivalima emisije se i - čitaju. Zapravo, tako je i jedino moguće slušati jer se emisije izvode u izvornom obliku i zato u njihovoj pratnji na festivale stižu i otisnuti prijevodi (obično na engleskom jeziku). Tako je bilo i na "Prix Maruliću '98". A kad se već priređuje tiskovina, ne nameće li se odmah i pitanje njenoga oblikovanja? U velikom broju slučajeva ipak ne, jer su skripti s prijevodima često blijede i vizualno nezanimljivi, jednostavno - *neopremljeni*. Ipak, sve je više onih koji i tiskovnom materijalu uz emisije pridaju dužnu pozornost. Jedna od najšarmantnijih knjižica na "Prix maruliću '98" pratila je BBC-ijevu emisiju (**Betlehem** redateljice Marion Nancarrow), a najuspjelija je, čini mi se, bila grafička oprema mape **Terre incognite**. Naslovnica Betlehema zapravo je preslika poziva odašlanog svim sudionicima u snimanju emisije (s popisom glumaca i glazbenika, terminima i lokacijama snimanja itd.), te donosi brižnu redateljčinu opasku glumcima da obuku čvrste, visoke cipele. **Terre incognita** uz druge vizualne detalje, na svakoj stranici donosi i komadić svoje teme - po jedno glagoljsko slovo.

Uz čitanje me *svezuje* i emisija koja je nekako postala izravnim gubitnikom još prije slušanja. Već iz samog sažetka koji je stigao s prijevodom **Tigra** Sveindijskog radija (postaja Jeypore, autor i producent Sri Ashok Kumar Mishra) bilo je vidljivo kako starog teksta u emisiji i - nema. **Tigar** je igrano-dokumentarna

CAUTION - TO PREVENT ELECTRIC SHOCK, DO NOT OPEN INSIDE. REFER SERVICING TO QUALIFIED SERVICE PERSONNEL.

kombinacija o prosjacima koji milostinju iznuđuju pokazivanjem ožiljaka od tigrovih šapa. Uz sličice o neimaštini i borbi za komadić kruha žešćoj od sukoba s nemani, nad emisijom lebdi duboko usađeni strah od legendarne divlje životinje koji ide tako daleko da je iz nekog sela protjerana čitava obitelj čijeg je rođaka usmrtio tigar, kasnije ubijen, ali su se seljani bojali osvete duha prugaste zvjeri. No, u festivalskom slušateljstvu zavlada je posvemašnja nezainteresiranost još i prije početka ove priče - *odradimo to, emisija ionako nije u pravoj konkurenciji*. I ja sam dijelio tu razočaranost. Loša tonska izvedba i grleni glasovi meni vrlo stranog jezika učinile su da sam se već u prvim sekundama slušanja potpuno izgubio. Grčevito sam listao skript prijevoda tražeći bar neko vlastito ime koje bih mogao i čuti, tako se vratiti na pravo mjesto i pratiti što se zbiva u snimci. To mi, međutim, nikako nije uspijevalo. I onda sam odustao od slušanja i posvetio se samo čitanju, dok je emisija za me tekla kao kakva tonska kulisa. I tako se dogodio obrat: pokazao se djelić te nekakve druge Indije, onkraj egzotike, iza mitoloških zavjesa i turističko-putopisne literature; pokazalo se neko tvrdo lice o kojemu do tada nisam znao ništa, svijet malih ljudi koji u svom prisilno anonimnom prostoru imenuju svakodnevnu herojsku sudbinu. I bilo mi je *nepatetično* drago zbog činjenice što sam se našao u tom trenutku na tom mjestu uz tu malu i nespretnu emisiju iz Indije. Na "Prix Maruliću '98".

Moram, također, priznati kako mi je bilo drago i to da smo na našem festivalu i mi osvojili nagradu. Jer je, podsjećam, ocjenjivački sud festivala sastavljen od inozemnih sudionika.

Terra incognita (koautorca Ranke Mesarić i Anke Savić) I sad možemo ispočetka.

dosegnula je II. nagradu i Marulićevu medalju. I ova emisija u izvjesnoj mjeri pripada istraživačkim dokumentarcima, ali istovremeno pokušava iskazati i *simbolističku* želju autorica za omeđivanjem neopipljive zemlje slova. Zato Mesarić i Savić slijede nekoliko dramaturških linija, povremeno ih ispreplićući u bogatom zvučnom kolažu (zvukovi prostora, hodanja i prolazaka, autentičnog crkvenog glagoljanja i glazbe). S jedne su strane komadići enciklopedijskoga uvida živahnog i životnog Dr. Branka Fučića, sposobnog ispričati napetu priču o slučajnom kamenčiću podignutom usput, a time i potvrditi pomisao o pripovijestima prošlog vremena nataloženim u prašini po kojoj hodamo. S druge strane zvonu svakodnevice otoka Krka i u njoj gotovo na svakom koraku tragovi još uvijek žive glagoljice. A između, ili u sredini ako hoćete, *ni na nebu ni na zemlji*, je autorska fascinacija ozvučenom glagoljicom, izgovorenim slovima, odjekom iz prošlosti, iz *Terre incognite*, koji se može čuti ako gledamo.

Ljubo Pauzin

